

sokkal fontosabb Budát ismét elhagyja és elhagyja a B-T = Beszterce verdejegyét is. Mindkettőt a XIV. században használták. Még ennél is fontosabb lett volna az A-I = Alba Iulia = Gyulafehérvár, a híres és fontos erdélyi verde jegyének megnevezése.

Babelon ismertetésénél meg kellett volna említeni, hogy az általa készített katalógus alapján rendszerezik az egész világon a köztársaságkori római pénzeket.

Ha az olyan távoli országok pénzeit, mint a baht (Thaiföld), avo (Macao), vagy a baiza (Oman) említi, akkor az ismertebb agurát (Izrael), aurart (Izland) is meg kellett volna, vagy akár az afgán amanit, az argentin argentinót, az etióp besat, a venezuelai bolivart stb.

Nem hagyható ki a bíráltnál a minősíthetetlenül silány fénykép, amelynek legtöbbször egyszerűen felismerhetetlen. A képkiválasztást is lehetne kifogásolni; miért kell Agathokleszt, Anaxagorast, Apuleiust stb. éremképpel ábrázolni. A rossz fotók mellett képszerkesztői (vagy numizmatikai?) hiba, hogy I. András denáránál előbb van a hátlap, az Aranygyapjas Rend képe fejjel lefelé lóg, az Aranyarkantyú Rendnél a szalag színe más a képen, mint a szövegben.

Várjuk a további köteteket. Sajnos nincs semmi biztosítékunk, hogy a numizmatikai címszavak, fényképek jobbak, szakosítottabbak lesznek, mint az eddig megjelent kötetekben vannak.

Gedai István

Les industries à pointes foliacées d'Europe Centrale.
Actes du colloque de Miskolc. PALEO, Supplément No 1. 1995. június

A recensens elfogultsága menthető: egy olyan színvonalas folyóirat, mint a PALEO, első mellékletét a miskolci paleolit konferenciának szentelte. A konferencia megszervezésében, lebonyolításában, a kötet tanulmányainak összegyűjtésében, szerkesztésében majd kiadásában közreműködő számos magyar és francia intézmény és kutató együttműködése hatékony volt és eredményes. A hazai őskőkorkutatás megindulása 100. évfordulójának tiszteletére rendezett, emlékeztetően sikeres nemzetközi konferencia tanulmánykötete a hazai gyakorlathoz képest gyorsan, elegáns külsővel és tartalmas belsővel gyarapítja a szakirodalmat.

A kötet 33 tanulmánya kis részben a jubileumhoz, nagy részben a tematikához – Levélhegyes iparok Közép-Európában – kapcsolódik. Az előszó (J.-P. Rigaud és J.-J. Cleyet-Merle) és a bevezető (Veres László) után a konferencia szervezője s a kötet szerkesztője, Ringer Árpád tekinti át a levélhegyes kultúrák kutatásának közép-európai helyzetét.

Van abban valami jelképszerű, hogy – miként az egyetlen, hazai lelőhelyről elnevezett kultúra, a Szeleta is levélhegyes – a magyarországi őskőkorkutatás elindítója is három levélhegy, pontosabban egy tökéletes levélhegy és két bifaciális, a már-már misztikus Bársony-házi szakócák. Gábori Miklós foglalja össze ismereteinket a három tárgyról, s tiszteleg Herman Ottó előtt, Gáboriné Csánk Vera a célirányos, kifejezetten paleolit ásatásokat megelőző őskori kutatások paleolit vonatkozásait gyűjtötte egybe.

Ringer Árpád, Kordos László és Krolópp Endre új terminológiát kíván bevezetni a hazai nevezéktanba: bábonyi-bükki

Szeleta komplex-et, amelyet tipológiailag és a megmunkálás módját tekintve folyamatos fejlődésre alapoznak. Topográfiailag viszonylag kis területen (északi és keleti Bükk s a hegylábak), kronológiailag rendkívül nagy időhatárokat átölő kulturális egységnek határozzák meg. A bábonyitól (Fem interglaciális, Emiliani 5e) a Stillsfried B interstadiálisig a Szeleta-kultúra fejlődésének három szakaszát különítik el: idősebb, fejlett és késői Szeleta-kultúra. A természettudományos adatokból a fejlődés ökológiai háttere rekonstruálható. A recensens, bár sajnálatosan járatlan a Szeleta-problematikában, ismét csak fenntartásait hangsúlyozza: a régi adatok újolagos ártértékelése óhatatlanul az információk elértéktelenedéséhez vezet. Bizakodjunk, hogy van még hiteles barlang érintetlen és gazdag kitöltéssel, s eljön még a rendkívül energia-, idő-, munka- és pénzigényes barlangkutatások ideje is.

Az 1906-ban feltárt Bűdöspeszt barlang nagy mennyiségű leletanyaga több interpretációs lehetőséget megenged. Meszter Zsolt elveti az eddig leggyakrabban hangoztatott elméleteket. Nem volt eszközkészítő műhely, s a középső paleolitikum Szeletába való átfejlődésének bizonyítékait sem találta. A szerző szerint több ipar eszközkészlete keveredett össze, az eredeti rétegsor már nem rekonstruálható.

Simán Katalin európai áttekintést ad a Szeleta-kultúra kutatástörténetéről. Véleménye szerint a Szeleta-barlang két kultúrrétege/ipara közötti folyamatos fejlődés, illetve genetikai kapcsolat megkérdőjelezhető. A felsőpaleolitikumban Közép- és Kelet-Európa számos lelőhelyén nagy alaki változatosságban megjelenő levélhegyek arra intenek, hogy ez a karakteres eszköztípus nem annyira kultúra-, de sokkal inkább funkcióspecifikus.

Végül még egy revízió: a recensens megfogalmazza azt a mindenki által régóta vallott nézetet, hogy Eger-Kőporos kulturális besorolása nem azonos azzal, ami az első publikációban megjelent. A kísérőleletek hiánya, a tisztázatlan rétegvizonyok, a középső és felső paleolit típusokat is tartalmazó eszközlista beszűkíti a kulturális besorolás lehetőségeit. A leletegyüttest a középső és felső paleolitikum közötti átmeneti jellegű iparnak határozta meg.

E. Boeda hú kedvenc kutatási területéhez: a Kulna barlang micoqui rétegének eszközellátási technikáját tanulmányozza. (Jegyezzük meg a kifejezést: „chaîne opératoire” egyre nagyobb súllyal bíró fogalom a kutatásban!) Akit a technológia érdekel, tanulságosnak és szépen illusztrálnak fogja találni a dolgozatot. K. Valoch ugyane barlang két rétegét, a taubachi és micoqui kultúra egy-egy szintjének eszközeit hasonlítja össze, hagyományosabb módszerekkel.

L. Kaminska lapos retussal megmunkált, bifaciális eszközöket ír le Horka-Ondrej lelőhelyről. Ebben a felállításban az a meglepő, hogy klasszikus mésztufa lelőhelyen levélhegyes ipar: Magyarországon ilyen párosítást még nem ismerünk.

M. Oliva rövid szintézisét adja a címében csehszlovák, valójában morva szeletiennek. Ha elfogadjuk Oliva feltevését (azaz: a morva és magyar szeleta-kultúra azonos), akkor be kell látnunk: ők jobban állnak. Több és változatosabb a hitelesen feltárt lelőhely.

J. K. Kozłowski nagy ívű elméleti cikkében a levélhegyek származásáról és fejlődéséről fogalmaz meg feltételezéseket:

– ezek az eszközök különböző régiókban és különböző kultúrákban egymástól függetlenül jelennek meg;

- a három utolsó (egy Riss és két Würm) pleniglaciálisban fejlesztették ki ezt az eszköztípust, egymástól függetlenül;
- a levéleszközök felbukkanásában számos tényező játszott szerepet, pl. környezeti, szociális, funkcionális stb.

Sajnos, a gondolatmenetet illusztráló térképek az erős lépték-eltolódás miatt szükségképpen nem igazán precízek. Rövid összefoglalásában *M. Carciumaru* a Kárpátok barlangjaiban feltárt lelőhelyek alapján a középső és felső paleolitikum közötti átmeneti időszakot vizsgálja, különös tekintettel a Mitoc fáciesre. Izgalmas interpretációs lehetőséget rejt a tény, hogy egyes moustéri rétegek igen fiatalok (Ohab/Arcey/Kessel interstadiális). *V. Chirica* véleménye szerint, s részben az általánosan elfogadott elmélettel szemben, egyes késő moustéri és kora aurignaci kőipar kulturális, technológiai-tipológiai folyamatosságot mutat. Sztratigráfiai bizonyítékok vannak arra, hogy legalábbis kortársak voltak.

Korolevo, a nagy enigma, több dolgozat témája. A lelőhelyen a Mindel interstadiális kori rétegben jelentkeznek a bifaciálisok, amelyek a Riss-re tipikus levélhegyekké fejlődnek. *V. N. Gladilin*, *V. I. Szitlivij* és *V. I. Tkacsenko* ezen az alapon Közép-Európa legidősebb levélhegyes iparának minősítik Korolevót. Korolevo II. felső őskőkori levélhegyeinek rétegtani helyzete rendkívül figyelemreméltó: utána (fölötte) ismét moustéri réteg következik.

M. Freericks azokat a német lelőhelyeket tekinti át, amelyek kora a Hengelo és a Denekamp interstadiálisok közötti 10 ezer év. Leletanyaguk levélhegyes (Szeleta). Backstein, mint a micoqui kultúra leszármazottja, az aurignaci/gravetti kultúra előzménye a középső és felső paleolitikum közötti tipikus átmeneti ipar. *M. Bolus* három lapos retussal megmunkált, késő paleolit anyagból kiemelt eszközt ír le a középső Rajna-vidékről. Feltehetően levélhegyes iparokkal lehetnek kapcsolatban. Ám óvatosságra kell hogy intsen egy-egy eszköz kulturális besorolásánál az a tény, hogy a közeli Plaidter Hummerich-ben késő jégkori rétegekből igen archaikus leletanyag került elő. Normandia egy kis moustéri leletanyagát ismerteti *D. Cliquet*. Jellemző típusok a kis méretű bifaciálisok, s hasonló Közép-Európa más levélhegyes iparaihoz. Nagy tanulmánnyal tisztelte meg a kötetet *F. Delpech*, *J.-M. Geneste*, *J.-P. Rigaud* és *J.-P. Texier*. Irigylésre méltóan szerencsés adottságok és követni valóan alapos elemzés eredményeképpen a Würmöt megelőző iparok kronológiáját rendszerezik Délnyugat-Franciaországban (Aquitánia). Klasszikus lelőhely Laugerie-Haute (már csak a róla elnevezett interstadiális miatt is érdemes figyelmünkre). *P.-Y. Demars* a lelőhely, illetve a solutréi kultúra sztratigráfiájához szolgáltat új adatokat. Egy közösség tevékenységi körének területi kiterjedéséhez nyújt információt a tény, hogy a lelőhelyen felhasznált nyersanyagok származási helye közül legmesszebb, 65 km-nyire a Massif Central pereme van, a liász-kori kova geológiai forrása.

C. Farizy a párizsi medence délnyugati részén feltárt új nyíltszíni lelőhely, Champlost anyagának elemzésekor arra a megállapításra jut, hogy az ipar eredetét az egészen Burgundiáig eljutott közép-európai micoqui iparokban kell keresni. *B. Schmider* sem hagyja el fő kutatási területét, a párizsi medencét. Arcey-sur-Cure (trilobita barlang) protosolutréi iparával foglalkozik.

Abban a tudatban ismerkedhetünk Európa nyugati peremének (Közép- és Észak-Portugália) acheuli iparaival *J.-P. Cunha-Ribiero*, *J. Meireles* és *J.-P. Texier* dolgozatában, hogy az esetleges kapcsolatok a mi területünk kortárs iparaival már túl vannak a régészetileg kimutatható mértéken.

Térben és időben követi a bifaciális hagyományokat *M. Otte*. Európában sorra veszi e eszközmegmunkáló hagyomány megjelenését a középső paleolitikumtól a gravettiig. A jankovich kultúra több európai középső paleolit hagyományt ötvöz, az aurignaci mint egy betolakodó (intrusion) csonteszközös ázsiai populáció jelenik meg, míg a gravettiek egyesítik az előzményeket: a népességet és a technológiai örökséget. *M. Ulrix-Closset* a hagyományokban gazdag belga őskőkori kutatás új eredményeként a Couvin-i leletanyag kapcsán felvázolja a lapos retust használó iparok fejlődését (micoqui – moustéri – aurignaci – gravetti sor).

Két tanulmány erejéig visszatérünk Korolevoba. *L. Kulakovszkaja* Korolevo IIa iparát úgy jellemzi, hogy nem-levalloisi, nem-pengés, a bifacialitás magas arányával jellegzetes micoqui ipar. Elemzése számos problémát, pl. a kulturális hagyományok különbözősége stb. vet fel. *J. E. Demidenko* és *V. I. Uszik* korai felső paleolit anyagban a levélhegyek helyi előállításának lehetőségeit és bizonyítékait vizsgálták. *J. Kolosov* a Krim-félsziget (keleti) micoqui (Ak-Kai) kultúrájának Zaskalnaja lelőhelyén az eszköztípusok és a vadászat, illetve a vadászott állatok kapcsolatát tanulmányozza. A közép-ukrán hátságok és a fehérorosz lápvidék közötti erdős sáv, a Poleszje két eszköze együttesét, Zsitimir és Rihta leletanyagát hasonlítja össze. *J. Kuharcuk*, tipológiai-technológiai sajátosságuk alapján. *A. Krotova* dolgozata (a recensens úgy érzi, külön neki címezve) az Azovi és fekete-tengeri sztyeppék felső paleolitikumát tagolja kulturális szintekre.

A Bug löszképző stadiális – Dofinovka interstadiális – fekete-tengeri löszképződés geokronológiai ritmusban a hazaihoz hasonló hármas tagolódású leletanyagot 20 lelőhely képviseli. A legidősebb, kevésbé ismert fácies a hideg periglaciális sztyeppe aurignacoid iparai. A középső szakasz a Dofinovka/Paudorf interstadiális gravetti iparai, míg a sort a hideg és szélsőségesen kontinentális ökológiai feltételek között élő epigravetti lelőhelyek zárják. (Recensens megjegyzése: a Krotova-féle tagolás C 14 dátumai éppen egy ütemmel fiatalabbak a közép-európai kronológiai rendszernél/nevezéktannál.) *Z. Abramova* témánk legkeletibb, egzotikus eszköze együttesét ismerteti a Kaszpi-tengertől az Amurig és Kamcsatkáig. Ezeknek a középső paleolitikumtól idősebb bifaciális iparoknak az interpretáció saját problematikáján túl egy súlyos kérdésre is választ kellene adni: mi volt Amerika benépesedésének pontos útvonala, pontos időszaka? A szerző szerint eddig egyetlen észak-ázsiai őskőkori kultúráról nem bizonyosodott be, hogy a paleoindian kultúrák őse lenne.

A kötet óceántól óceánig, Portugáliától Kamcsatkáig tartalmaz ismertetője a bifaciális iparoknak. Az információk mennyisége-minősége egyenetlen, a feldolgozások módszerei változatosak. A téma iránti érdeklődés mélysége vitathatatlan, a bifaciális iparok régészeti korokon és földrészekén átívelő kulturális jelentőségének elismerése egyöntetű. Köszönet a kötetért minden közreműködőnek.

T. Dobosi Viola